

תהליכי הפרטה בקיבוצים ודרכי התמודדות עם עבריינות: הבדלי עמדות בין קיבוצים שמרניים וליברליים

תמר אבן-יוסיפזון ואלינה קורן

תקציר

מטרת המחקר לבחון את הקשר בין תהליכי השינוי וההפרטה שעובר הקיבוץ למן שנות השמונים לבין העמדות של חברי הקיבוץ ביחס לאופן הטיפול הרצוי בסטייה ובפשיעה. המחקר יוצא מנקודת ההנחה כי השינויים הם חלק בלתי נפרד מהתנועה הקיבוצית וכי אין כורח לקשור אותם בתפיסה של משבר ואנומיה (התרופפות הנורמות החברתיות), כפי שעשו מחקרים קודמים. המחקר בודק אם חברים בקיבוצים שמרניים בעלי נטייה לקולקטיביזם וחברים בקיבוצים ליברליים, שעברו תהליכי הפרטה מואצים, נבדלים בהכרעתם אם לטפל בפשיעה בתוך הקיבוץ או לפנות לגורמי פיקוח רשמיים חיצוניים. השתתפו במחקר 268 חברים מחמישה קיבוצים בדרום הארץ, שסווגו לאחת משלוש קטגוריות: קיבוץ שמרן, קיבוץ "תקוע" וקיבוץ ליברלי. מהממצאים עולה כי בניגוד להשערות, חברים בקיבוצים שמרניים העדיפו ברוב המקרים פנייה לגורמי חוץ, כמו משטרה, בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית בקיבוץ על פני טיפול בעבריינות במסגרת המוסדות הפנים-קיבוציים. העדפה זו נשתמרה גם כאשר הסטטוס החברתי של העבריינים היה גבוה. ואולם דווקא נבדקים חברי קיבוצים ליברליים בחרו לטפל בהתנהגות פלילית באופן דיסקרטי בתוך הקיבוץ. המאמר מציע דרכים להסביר את ההבדלים שנמצאו בין חברי קיבוצים שמרניים וליברליים במידת האמון שהם רוכשים למוסדות הקיבוץ בטיפולם בהתנהגות פלילית.

מילות מפתח: סטייה בקיבוץ, פיקוח חברתי, תהליכי הפרטה, התנהגות פלילית.

פתח דבר

המשבר הכלכלי הקשה שפקד את הקיבוצים בשנות השמונים, לאחר הפריחה של שנות השבעים, חייב את החברה הקיבוצית לחפש פתרונות חדשים כדי לשרוד, להתאים את עצמה לתקופה ולסביבה ולהיות יעילה מבחינה כלכלית (פווין, 1995, 2007). אחד הפתרונות המרכזיים למשבר הכלכלי היה הפרטה והטלת אחריות גדולה יותר על הפרט. תהליכים אלה נתנו דגש לריבונות הפרט ולאחריותו שלו לגורלו ואף העניקו לו מרחב תמרון גדול יותר בקביעת סדר העדיפויות האישי, בעיקר בתחומי הצריכה (בן-רפאל וגייסט, 1993).

גם אם קשה עדיין לסכם ולתאר על דרך של הכללה נאותה את השינוי שעובר הקיבוץ בעשורים האחרונים, אפשר להציב את כל הקיבוצים על פני רצף מדומה ולומר כי כמעט כולם מצויים בשלב זה או אחר של הפרטה. הם נבדלים זה מזה בתחומי החיים שבהם הוכנסו שינויים, במגוון השינויים, בעצמתם ובשלבי הביצוע שלהם. בצד אחד של הרצף נאפיין כשמרן קיבוץ שלא הוקמו בו צוותי שינוי, שלא נוצרה בו אווירה של שינוי ושמתיקיימת בו רמה גבוהה של סולידריות. בצד השני של הרצף נמצא הקיבוץ הליברלי, המבצע שינויים בתחומים רבים.

מחקרים קודמים התייחסו לשינויים הפוקדים את התנועה הקיבוצית ובחנו את השלכותיהם על התגובה החברתית לסטייה ועבריינות בקיבוץ. מחקרים אלה קשרו בין השינויים בהגדרת הסטייה ובתגובות אליה לבין המצב המשברי שבו נתון הקיבוץ, ובדקו הבדלים בין עמדותיהם של קיבוצים הנתונים במשבר ובין אלו של קיבוצים יציבים ביחס להתנהגות פלילית (שהם, 1993; Lev-Wiesel & Anson, 2002). ואולם השינויים המבוצעים בקיבוצים הם המאורע המרכזי בעשור האחרון וחלק בלתי נפרד מהתנועה הקיבוצית. אין שום כורח לקשור אותם בתפיסה של משבר ואנומיה, שכן לא כל קיבוץ המוגדר כקיבוץ ליברלי ונתון בתהליכי שינוי מצוי בהכרח במשבר, כפי שלא כל קיבוץ שמרן, שאינו מכניס שינויים, הוא בהכרח קיבוץ יציב. בניגוד לקיבוץ ה"תקוע", ששמו מבטא את ההיבט המשברי של קיומו, הקיבוצים הליברליים עברו תהליכים של שינוי והתנסו בכל המאפיינים של קיבוץ במשבר, אך בעת עריכת המחקר תהליכים אלה כבר הסתיימו, והם שרויים בעיצומו של תהליך הסתגלות למסגרת החדשה, שאיננה קלה, אך אין ספק שהיא ברורה וקבועה יותר. מטרת המחקר הנוכחי היא לבדוק את הקשר בין תהליכי ההפרטה והשינוי שעובר הקיבוץ מאז שנות השמונים לבין עמדות חבריו ביחס לסטייה ולפשעה.

תהליכי שינוי והפרטה בחברה הקיבוצית

חוקרים רבים מדגישים את השינויים הכלכליים והחברתיים העצומים שעברו על החברה הקיבוצית בעשורים האחרונים: מחבורה קטנה ומלוכדת של צעירים לאוכלוסייה רב דורית הטרוגנית; ממשק מבוסס על פלחה לתעשייה וחקלאות מודרנית; מהחלטות ספונטניות בהשתתפות כל החברים למבנה ארגוני מדורג ומסועף; ממשפחה

נחבאת אל הכלים למשפחה בעלת תפקודים רבים שהיא יחידה מרכזית בקיבוץ (בן דוד, 1973; וובר, 1992; פוין, 1995, 2007; רוזליו, 1993; שפר, 1977). לפני קום המדינה, נחשבה התנועה הקיבוצית בעיני עצמה ובעיני כל שכבות האוכלוסייה לחלק מן האליטה החברתית. הכרה זו העניקה לקיבוץ כוח פוליטי רב באמצעות נציגיו בכנסת, בממשלה ובעמדות מפתח אחרות. כוח השפעה זה סייע לתנועה הקיבוצית בקבלת תקציבים רבים, הקלות ותמיכה כלכלית מצד הממשלה. ואולם בשנות השבעים של המאה העשרים חל שינוי במיקומן היחסי של הקבוצות השונות בחברה הישראלית, ויוקרתו של הקיבוץ ירדה. המהפך הפוליטי של 1977 הוביל לצמצום התמיכה הכלכלית הרבה שהקיבוצים נהנו ממנה עד לאותה עת, דחק את התנועה הקיבוצית ממקומה והאיץ את ההתדרדרות ביוקרתה בחברה הישראלית (בן-רפאל, 1996; בן-רפאל וגייסט, 1993; וובר, 1992; טלמון-גרבר, 1970; פוין, 1995; צור, 1999).

המשבר הכלכלי שבו נתונים הקיבוצים מאז המחצית השנייה של שנות השמונים אילץ את החברה הקיבוצית לחפש פתרונות למצב הכלכלי הקשה ולנקוט פעולות שיאפשרו לה להתמודד עם המצב החדש (אברהמי, 1994; בן-רפאל, 1996; בן-רפאל וגייסט, 1993; פוין, 1995, 1998; צור, 1999). בטענה של יעילות כלכלית וארגונית מוצעים ומבוצעים שינויים במערכת הניהולית של הקיבוץ. במקרים רבים, משמעות השינויים היא צמצום הדמוקרטיה ההשתתפותית והעברת חלק גדול מתפקידיה וסמכויותיה של אספת הקיבוץ בתעשייה ובענפים נוספים למועצות מייצגות או למועצות מנהלים (פוין, 2007).

אחד השינויים המהותיים שחלו בהסדרים החברתיים בקיבוץ, אשר התמקד בתחום חלוקת המשאבים, הוא ההפרטה. המשמעות של מושג ההפרטה בקיבוץ שונה ממשמעותו במקומות אחרים, שכן בקיבוץ לא מדובר על העברה של בעלות על הנכסים המשותפים מידי הקולקטיב (הקיבוץ) לידי בעלים פרטיים, אלא על התפרקות, הדרגתית בינתיים, מן האחריות של הקולקטיב לפרטים המרכיבים אותו. ההפרטה משנה שינוי של ממש את היחס בין הקיבוץ לפרט ואת הפערים בין החברים. היא גוררת שינוי בחלוקת התגמולים מחלוקה לפי הצורך להקצבה בתקציב האישי. העברת תחומי פעולה (והתקציב) לאחריות המשפחה משנה את היחסים בין "הכללי" ובין "הפרטי", והיא כרוכה בצמצום אחריות המערכת על צורכי הפרט ובשחרור הפרט מתלות במוסדות ובמנגנונים "מחלקים" (פוין, 2007).

בתהליך זה של העברת העצמה מהמרכז ליחיד ושל הגברת ריבונות הפרט ואחריותו לגורלו, אין העברת עצמה של ממש, אלא הגדלה של מרחב התמרון בקביעת סדר העדיפויות הפרטי, בעיקר בתחומי הצריכה. במקרים רבים, הנהגת שכר דיפרנציאלי ותשלום משכורות גבוהות לחברים מגדילים באופן משמעותי את אפשרויות התמרון שלהם. למעשה, סך תקציב הצריכה לא גדל, אלא השתנה היחס בין ההקצאה הציבורית והפרטית, תוך העברת יותר ויותר תחומים לאחריותו הבלעדית של הפרט (אברהמי, 1994; בן-רפאל וגייסט, 1993; לויתן ורוזנר, 2002; פוין, 1998, 2000).

למעשה, ההפרטה היא רצף של שינויים. תחילת הרצף הזה סומנה באמצעות המעבר ללינה משפחתית, וההפרטה של צריכת המזון הייתה השלב הבא. השינויים הבאים לווי בשינוי במבנה הארגוני, כמו: הפרדת המגזר העסקי מהקהילה, הקמה של צוותים להובלת השינויים, הקמת מועצות מנהלים במפעלי התעשייה, הפיכת הענפים והשירותים למרכזי אחריות והעברת רוב הסמכויות של האספה לידי מועצה מייצגת. לשינויים אלה התווסף התמחור של מקומות העבודה בענפים השונים. תהליך ההפרטה בקיבוץ עלה שלב כאשר אושרו רכישה של מכונות פרטיות ובנייה פרטית. מעבר לכך ניצבים השכר הדיפרנציאלי והפרטתם של הבריאות ושל החינוך המשותף. בין ההצעות לשינויים קיצוניים יותר ניתן לציין את ביטול חדר האוכל, שהיה עד כה אחד הסמלים החשובים ביותר של הקיבוץ (בן-רפאל וגייסט, 1993; פוין, 1998, 2000).

לא בכל הקיבוצים התחוללו השינויים באותה דרך. חלק מן הקיבוצים מצויים עדיין בשלבים ראשונים של הפרטה. אחרים כבר כמעט גמרו את תהליך ההפרטה. ניתן לסווג את הקיבוצים על פי מיקומם בציר השינוי, המגדיר כשמרן קיבוץ שלא עבר תהליכי הפרטה והכנסת שינויים ושהפורומים הרשמיים והאחרים שלו לא עסקו בנושאים אלו. לעומת זאת, קיבוץ מוגדר כליברלי אם ביצע מהלכים שונים של שינוי והפרטה וכן אם הוא מקיים תקציב דיפרנציאלי מלא על פי מודל "רשת ביטחון". בקיבוץ המתנהל לפי מודל זה, האחריות לפרנסת המשפחה מוטלת עליה ותלויה בהכנסות שהיא מייצרת בעבודתה, והמסגרת המשותפת (הקיבוץ) מבטיחה רק קיום מינימלי במקרה של חוסר יכולת להתפרנס. החברים משלמים מסים כדי לממן שירותים כלליים ותורמים למערכת סעד משותפת, המכונה בשיח הקיבוצי "רשת ביטחון".¹

ההסדרים המוסדיים שאפיינו שנים רבות את המערכת הפוליטית של הקיבוץ מנעו צבירה של עצמה בידיה של קבוצת אנשים קטנה ואפשרו את השתתפות החברים בניהול העצמי של ענייני הקיבוץ. ואולם למרות האידאולוגיה וההסדרים השוויוניים של הקיבוץ, נוצרו פערים בין החברים. בשנים האחרונות, בעקבות ההסדרים החדשים שהונהגו בקיבוץ, גדלו הפערים בין החברים, והם באים לידי ביטוי בהבדלים במשאבים וברמת חיים (פוין, 2007; קרסל, 1983).

ההפרטות שהוכנסו למערכת הקיבוצית מתחילת שנות התשעים התבססו על פי רוב על ממוצע ההוצאות בתחום ואפשרו לחלק מן החברים (אלה שלא השתמשו במוצרים המופרטים) לצבור משאבים ולהמיר אותם בכסף, ומצד אחר – הן גרמו מצוקה לאלה שהיו להם צרכים בתחום מסוים (למשל, נסיעות). האישור להחזקת רכב פרטי נתן הכשר למשאבים ממקורות חוץ, והתשלום עבור עבודה נוספת נתן

1 יש קיבוצים שאימצו מודל שינוי מתון יותר – המודל "המשולב" – שבו תקציב החבר מורכב משלושה רכיבים: חלק שוויוני, חלק המבטא את ההכנסות שהוא מביא לקיבוץ או את רמת התפקוד שהוא ממלא בו וחלק המבוסס על הוותק בקיבוץ כביטוי לתרומה בעבר. להרחבה, ראו רוזנר, פלגי וגולדמברג (2002).

לגיטימציה לפערים הנובעים מכושר גופני או ממצב משפחתי (פוין, 1998). המעבר לתקציב משולב ולשכר דיפרנציאלי הגדיל את הפערים הכלכליים והבדיל בין "עשירים" ל"עניים". ההשפעה המצטברת של זכויות יתר למקצת החברים יוצרת שכבות ריבודיות מובחנות ובידול בין מנהלים ובין חברים מן השורה (פוין, 2007). אף כי שכבות אלה אינן פורמליות, החברים יודעים היטב את מעמדם ומהו מיקומם במערכת הריבודית (פוין, 2007).

מטרת המחקר הנוכחי היא לבדוק את הקשר בין תהליכי ההפרטה והשינוי שעובר הקיבוץ מאז שנות השמונים לבין עמדות חבריו ביחס לסטייה ולפשיעה. מחקר זה בוחן הבדלי עמדות בין חברי קיבוצים ליברליים, שעברו תהליכי הפרטה מואצים, לבין חברים בקיבוצים שמרניים ובעלי נטייה לקולקטיביזם מבחינת בחירתם לטפל בתופעת הפשיעה בתוך הקיבוץ או לפנות לגורמי פיקוח רשמיים חיצוניים. השינויים שהוכנסו למערכת הקיבוצית מתחילת שנות התשעים גרמו להגדלת הפערים הכלכליים והחברתיים בין החברים. בכוונתנו לבחון באיזה אופן משפיעים מעמדם של העברייין ושל הקרבתן על שיקוליהם של החברים מהקיבוצים הליברליים והשמרניים, אם לטפל בעברה במסגרת הקיבוץ או להפנות את הטיפול בה למסגרות רשמיות חיצוניות. אין בביטויים "שמרניים" או "ליברליים" משום קביעה ערכית. הקיבוצים השמרניים משמרים מן הסתם את רעיונות הקדמה שעל יסודותיהם קמו.

סטייה ופיקוח חברתי בקיבוץ

חרף הדעה הרווחת כי שיעורי הסטייה החברתית בקיבוץ נמוכים בהרבה מאלה הנפוצים בחברה הישראלית כולה, תופעת העבריינות בקיבוץ נחקרה אך מעט (שהם, 1993; שפר, 1977). גילויים של עבריינות בקיבוץ יוחסו בדרך כלל לילדי חוץ ולמתנדבים, ולכל היותר הם נתפסו כ"מעשי שובבות" של בני הנעורים. יחס סלחני כלפי מעשי עבריינות והתפיסה שאין צורך לערב את מערכת אכיפת החוק כדי לטפל במקרים הללו, תרמו לכך שאלה אינם מדווחים ואינם נכללים בנתוני הפשיעה הרשמיים. חוסר הדיווח והיעדר תיעוד של מעשי עבריינות סייעו לשמר את הדימוי של הקיבוץ כחברה לא עבריינית. ואמנם עד סוף המאה העשרים, לא נעשה מחקר שבדק את תקפותה של התפיסה הרואה בקיבוץ חברה מחוסנת מפני התנהגות עבריינית (שהם, 2006).

רוב המחקרים הדנים בהתנהגות עבריינית בקיבוץ לא עסקו בפשיעה בקרב מבוגרים אלא התרכזו בעבריינות ובסטייה של בני נוער. מחקרים אלה ביקשו להתריע על עלייה במספר מקרי העבריינות בקיבוץ, במטרה להציב את התופעה על סדר היום החברתי-קיבוצי (נתן וברנדס, 1994; סביר, 1989; Cohen & Zeira, 1999). מחקרים אחרים ניסו להסביר את הסיבות לעלייה בעבריינות בקרב הנוער וייחסו אותה להתרופפות המסגרות החינוכיות ומערכות הפיקוח החברתי כתוצאה מהשינויים החברתיים-כלכליים-תרבותיים שהחברה הקיבוצית עברה בשלושת העשורים האחרונים (נתן וברנדס, 1991;

Kaffman, 1993; Lev-Wiesel & Anson, 2002). כמו כן, ניתן למצוא מחקרים שעסקו בשיקום עבריינים ובגמילה מסמים בקיבוץ. מחקרים אלה שמו את הדגש על שיקום העבריינים בקהילה סגורה ואינטימית, המציבה את העברייין בסביבה שהיא שונה לחלוטין מהסביבה העבריינית שבה שהה לפני השיקום (תימור ושהם, 2003; Fischer, 1991).

אחד המאפיינים המרכזיים של חיי הקהילה בקיבוץ הוא צורת הפיקוח החברתי הבלתי פורמלי. ברוב שנותיה, העדיפה החברה הקיבוצית לטפל במקרים של התנהגות פלילית בתוך הקיבוץ, למעט מקרים של פשעים חמורים במיוחד כמו רצח או ניסיון לרצח. הפנייה למוסדות חיצוניים, כמו משטרה, נתפסה כמתנגשת עם דרך החיים הקיבוצית (שהם, 1993). הגישה הרווחת הייתה כי "כביסה מלוכלכת לא מוציאים החוצה" וכי בהתנהגות סוטה מטפלים באמצעות המוסדות הפנימיים של הקיבוץ. לצד אמצעי הפיקוח הלא פורמליים, פעל הקיבוץ על בסיס הנחיות כתובות ותקנונים, שנועדו להסדיר את היחסים במצבים של קונפליקט וחוסר הסכמה ולאפשר את המשך הדו-שיח בין החבר לבין הקיבוץ. ואולם השינויים החברתיים והכלכליים שעבר הקיבוץ מאמצע שנות השמונים גררו שינוי בהתייחסות חברי הקיבוץ לסטייה ולאופן הטיפול בה.

אחד ההסברים האפשריים לשינויים בדרכי ההתמודדות עם סטייה בקיבוץ קשור בשינויים שפקדו את המערכת הנורמטיבית של הקיבוץ ובמעבר של החברה הקיבוצית מחברה מתהווה לחברה מתפתחת (שהם, 2006). המערך הנורמטיבי של חברה בהתהוות פשוט יחסית להבנה. הפרטים מתלכדים סביב מטרות קולקטיביות-אידאולוגיות. המערכת הנורמטיבית מתאימה עצמה בקלות למצבים משתנים, והסנקציות, שרובן בלתי פורמליות, פועלות במהירות וביעילות. לעומת זאת, בחברה מתפתחת ותעשייתית, מערכת הנורמות מורכבת ומסובכת יותר ולפרט קשה לפענח אותה. הקשרים החברתיים שהפרט מקיים עם סביבתו מצטמצמים לתא המשפחתי ולחוג חברים מצומצם. צמצום הקשרים החברתיים בקיבוצים שנקלעו למשבר כלכלי וחברתי והירידה בתלות ההדדית מובילים לירידה במידת המעורבות בחיים החברתיים, בתהליכי קבלת ההחלטות ובעשייה המשותפת (שהם, 2006). במצב כזה נחלש הלחץ החברתי, מתרופפים מנגנוני הפיקוח הרשמיים והבלתי רשמיים שהחברה הקיבוצית נשענה עליהם מראשית קיומה, וגוברת הנכונות לפנות למנגנוני הפיקוח הרשמיים החיצוניים, כמו המשטרה ושירות המבחן. שהם מצאה במחקרה, כי ככל שהמשבר בקיבוץ היה עמוק יותר, כך גברה הנטייה לייחס להתנהגות הפלילית משמעות של "בעיה חברתית מטרידה" וקטנה מידת האמון של החברים ביכולתם של מוסדות הקיבוץ לטפל בבעיה (שהם, 1993).

התרופפותם של מנגנוני הפיקוח הלא רשמיים עשויה להוליך לבחינה מחודשת של הגדרת הסטייה ושל דרכי התגובה המסורתיות להתמודדות עמה. עברות המתבצעות בקיבוץ יוצרות קרע חברתי ומחדדות את הוויכוח בין אלה המטילים את האשמה על העברייין ומשפחתו לאלה המאשימים את הקיבוץ, את המערכת החינוכית ואת

התערערות מנגנוני הפיקוח החברתי. הגבולות בין מה שמוגדר כסטייה לבין התנהגות נורמטיבית אינם חד-משמעיים, וההתייחסות להתנהגות עשויה להשתנות בהתאם למעמדם ולכוחם היחסי של המבצע או של הקרבן. לעתים, דווקא הקרבן, המעלה את העברה על סדר היום החברתי, הוא שסופג גינוי והוקעה. במחקר שבדק את התגובות לאונס של נערה מקיבוץ שומרת בידי בני נוער מאותו קיבוץ, מצאה שהם (1998) כי הנערה שנאנסה נתפסה בעיני חברי הקיבוץ כגורם שלילי, האחראי לחשיפה שאלה נגרר הקיבוץ. העיתונות הקיבוצית התגוננה באמצעות הנמכה של הקרבן והצגתה כבעלת סטטוס נמוך.

השערות המחקר

לאור השינויים הפוקדים את הקיבוץ ובהלימה עם מה שנמצא בספרות, יש לצפות כי חברי הקיבוצים השמרניים, הדבקים באידאולוגיה הקיבוצית המסורתית ומקיימים רמה גבוהה של סולידריות, יראו בפשיעה תופעה חמורה העומדת בסתירה לערכי הקיבוץ ולאורח החיים הקולקטיבי, ויתפסו אותה כהפרה של הסולידריות החברתית. ניתן גם לצפות שחברי קיבוצים שמרניים יאמינו ביכולתם של מוסדות הקיבוץ לטפל בתופעות של עבריינות בקיבוץ, בעיקר כאשר מדובר בעברות סמים. לעומת זאת, תהליכי הפרטה שהתרחשו בקיבוצים הליברליים והעברת סמכויות רבות לתא המשפחתי החלישו את הסולידריות החברתית והפחיתו את מידת האמון ביכולתם של מוסדות הקיבוץ לטפל ביעילות בסטייה.

לפיכך, השערתנו הראשונה היא כי בהשוואה לחברי קיבוצים ליברליים, חברי קיבוצים שמרניים ייטו להעדיף טיפול בעבריינות במסגרת הקיבוץ ומוסדותיו.

חרף תהליך ההתרבדות של החברה הקיבוצית, שכתוצאה ממנו התרכז כוח רב בידי קבוצה מצומצמת של מומחים ובעלי תפקידים מרכזיים, לא נוצר בקיבוצים השמרניים קיטוב חריף בין החברים כמו זה שאנו עדים לו בקיבוצים הליברליים. החברים מחויבים לנורמות הקבוצתיות ולמטרות הקיבוציות המסורתיות, גם אם הערך המוצהר של שוויוניות אינו מתגשם בהכרח ביחסי הכוח היום יומיים. בקיבוצים אלה מתקיימות זהות אינטרסים ומחויבות הדדית בין החברים וגם כלפי המסגרת. השכבה השמרנית בעלת זכויות היתר שומרת על מעמדה, והפערים החברתיים מוצדקים על ידי ההסדרים החברתיים הקיימים בקבוצה.

לעומת זאת, השינויים שבוצעו בקיבוצים הליברליים – בעיקר המעבר לשכר דיפרנציאלי – גרמו ליצירת היררכייה ולהגדלת המרחק החברתי בין החברים ובין קבוצות שונות באוכלוסייה. בקיבוצים הליברליים מתקיים מגע בלתי אמצעי פחות בין החברים, ערך השוויון מקובל פחות והפערים בין החברים גדולים יותר. הניהול בקיבוצים הללו סמכותי יותר, וחלק לא מבוטל מהחברים פיתח כלפי הקיבוץ "יחס של שכירים" (פווין, 2007). לפיכך, עברה המתבצעת בידי עברייני בעל סטטוס גבוה עשויה להאיץ את הניכור ולהבליט את האנטגוניזם כלפי בעלי זכויות היתר. כתוצאה

מהחלשת הסולידריות ורגש האחריות ההדדית, כאשר הקרבן נמנה על הקבוצה בעלת הכוח, חברים בקיבוצים ליברליים גם עשויים לראות עצמם מחויבים פחות לטפל בעברה במסגרת הקיבוץ.

השערותנו השנייה היא אפוא כי כאשר סטטוס העבריין גבוה, יעדיפו חברי קיבוצים שמרניים לטפל בעברה במסגרת הקיבוץ יותר מאשר נבדקים חברי קיבוצים ליברליים, וההשערה השלישית – המתייחסת לסטטוס הקרבן – היא כי כאשר סטטוס הקרבן גבוה, ייטו חברי קיבוצים ליברליים להפנות את הטיפול בעברה למסגרות רשמיות חיצוניות יותר מאשר חברי קיבוצים השמרניים.

שיטת המחקר

נבדקים

אוכלוסיית המחקר כללה 268 חברים מחמישה קיבוצים בדרום הארץ. קיבוץ אלפא ($n=41$), קיבוץ ביתא ($n=67$), קיבוץ גמא ($n=86$), קיבוץ דלתא ($n=49$) וקיבוץ אפסילון ($n=23$). בסך הכול נכללו במחקר 105 גברים, 161 נשים ושני נבדקים אשר לא ציינו את מינם. גיל הנבדקים נע בין 22 ל-85, הגיל הממוצע היה 54.7 וסטיית התקן 14.9.

הקיבוצים נבחרו מאזור הדרום בגלל ההומוגניות של אזור זה. רוב הקיבוצים באזור הדרום נוסדו סמוך להקמת המדינה. הם מבודדים יחסית, הן זה מזה והן ביחס לשאר אזורי הארץ, והקצב שבו אומצו השינויים היה אטי יחסית (דה מלאך, 1995). בחירה של קיבוצים מאזור הדרום אפשרה לפקח על גורמים מתערבים, כמו קרבה למרכז הארץ וערך הנדל"ן של קרקעות הקיבוצים, ולמנוע אינטראקציה בינם ובין תהליכי השינוי וההפרטה.

חמשת הקיבוצים נבחרו על פי רמת שמרנותם כפי שזו עלתה מראיונות עם מזכירי הקיבוצים. הקיבוצים סווגו לאחת משלוש קטגוריות: קיבוץ שמרן, קיבוץ "תקוע" וקיבוץ ליברלי. הוחלט לדגום שני קיבוצים שמרניים – אלפא וביתא – הדומים זה לזה מבחינת מיקומם על רצף השינויים.² קיבוץ ביתא הוא קיבוץ גדול ולכן הוחלט לכלול אותו לצד קיבוץ אלפא, הנחשב לקיבוץ קטן מבחינת מספר חבריו. הוחלט לדגום שני קיבוצים ליברליים – דלתא ואפסילון – הדומים מבחינת מיקומם על רצף השינויים. שני הקיבוצים הללו עברו למודל "רשת ביטחון" באותה תקופה.³

2 קיבוצים אלפא וביתא עונים על ההגדרה של קיבוצים שמרניים. קיבוץ אלפא נוסד ב-1952 ומונה 162 חברים. קיבוץ ביתא נוסד ב-1946 ומונה 433 חברים. קיבוצים אלה לא החלו בתהליכי הפרטה. המבנה הארגוני שלהם מתאפיין בריבוי ועדות, ובתחום הפשיעה הוקמה בהם ועדת סמים. בקיבוצים אלה לא הוקמו צוותי שינוי, ונושאים הקשורים בשינוי לא עלו לדיון במסגרות הרשמיות של הקיבוץ. אין לקיבוצים אלו נטייה לעבור מקולקטיביזם לאינדיבידואליזם, על כל המשתמע מכך.

3 קיבוצים דלתא ואפסילון השלימו את תהליכי ההפרטה. המבנה הארגוני שלהם מתאפיין בוועדות מעטות ובהתמקדות במודל ההפרטה. החברים הצביעו בעד הפרטה מוחלטת על פי מודל "רשת ביטחון" והחלו ליישם אותו. קיבוצים אלה עונים על ההגדרה של קיבוצים ליברליים. קיבוץ דלתא נוסד ב-1948 ומונה 188 חברים, קיבוץ אפסילון נוסד ב-1943 ומונה 135 חברים.

חשוב לציין כי המחקר משווה בין שני סוגי קיבוצים: שמרניים וליברליים, הנמצאים בשני קצוות של הרצף. הקיבוץ ה"תקוע" – גמא – נדגם על מנת לשמש קבוצת השוואה ואינו מהווה חלק ממערך המחקר.⁴

כלים

על מנת לבדוק את השערות המחקר, נעשה שימוש בשאלון שהתבסס על זה שפיתחה שהם (1993), ואשר עובד והותאם לצורכי המחקר הנוכחי. השאלון בודק כיצד נתפסת התנהגות עבריינית בעיני חברי הקיבוץ ומהי מידת האמון שהם מייחסים ליכולתם של מוסדות הקיבוץ הקיימים להתמודד עם התנהגות פלילית. הוא כולל 28 סיפורים קצרים, המתארים מצבים היפותטיים שבהם מתרחשת התנהגות פלילית בתוך הקיבוץ.⁵ הנבדקים התבקשו לבחור מתוך ארבע אפשרויות, מהי לדעתם התגובה המתאימה ביותר להתנהגות המתוארת בסיפור: האם צריך לטפל במקרה בדיסקרטיות במסגרת ועדת חברה ומזכירות; האם לטפל במקרה באמצעות מזכירות הקיבוץ והאספה; האם לשלב פנייה למשטרה עם תגובה תומכת של הקיבוץ; האם להעביר את הטיפול במקרה לידי המשטרה.⁶

במחקרה של שהם לא דווח על מידת המהימנות של השאלון, אבל התוצאות שהניב המדגם במחקר הנוכחי מצביעות על רמת מהימנות גבוהה ועל עקיבות פנימית של פריטי השאלון. במבחן מהימנות על הפריטים שבדקו את התגובה הרצויה להתנהגויות השונות נמצא מקדם אלפא קרונבאך של 0.889. המתאמים בין כל פריט ובין יתר הפריטים נעו בין 0.883 ל-0.891.

השאלון מתפעל שלושה משתנים: סוג עברה, סטטוס העבריין וסטטוס הקרבן. בסיפורים מוצגים עשרה סוגי עברות: התעללות מינית, תקיפה אלימה, גנבה, אלימות במשפחה, שימוש בסמים, סחר בסמים, שימוש ללא רשות, ונדלזים, מעילה וגנבה מהקיבוץ. כל אחת מארבע העברות הראשונות (התעללות מינית, תקיפה אלימה, גנבה ואלימות במשפחה) מתוארת בארבעה סיפורים המציגים מצבים שונים:

4 קיבוץ גמא החל בתהליכי הפרטה כמה שנים לפני עריכת המחקר הנוכחי. יש בו מבנה ארגוני של ועדות רבות, ובתחום הפשיעה הוקמה ועדת סמים. בקיבוץ פועלים צוותי שינוי, ואף חלו שינויים בתקנונים בתחומים של רכוש פרטי, אחזקת רכב פרטי ובנייה פרטית. יש הפרדה בין הקהילה למגזר העסקי, והסתיים התהליך של תמחור עבודת החברים. לעומת זאת, באספה הכללית לא התקבלה החלטה בעניין השכר הדיפרנציאלי ובעניין מעבר למודל "רשת ביטחון". הסוגיה עולה מדי פעם לדיון, אך היא אינה משיגה רוב בהצבעה ועל כן אינה מתקבלת. על פי הגדרת התנועה הקיבוצית, קיבוץ זה מוגדר כקיבוץ "תקוע", אשר אינו מצליח להתקדם ולסיים את תהליך ההפרטה. קיבוץ גמא נוסד ב-1946 ומונה 294 חברים.

5 גם אם הסיפורים אינם מתארים באופן מלא את אורח החיים הקיבוצי של 2007 ואינם משקפים את כל השינויים שהוכנסו למערכת הקיבוצית, הם היו רלוונטיים למציאות החיים בקיבוצים שנבדקו בעת עריכת המחקר בשנים 2002-2003.

6 הנבדקים גם התבקשו לדרג את מידת החומרה שהם מייחסים להתנהגות המתוארת בסיפור על סולם בן שש דרגות, הנע בין "לא חמור כלל" לבין "חמור מאוד". מפאת קוצר היריעה, הממצאים הקשורים בבדיקת ייחוס החומרה לעברות לא יידונו במאמר הנוכחי.

(1) סטטוס העברייין וסטטוס הקרבן נמוכים;⁷ (2) סטטוס העברייין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך;⁸ (3) סטטוס העברייין וסטטוס הקרבן גבוהים;⁹ (4) סטטוס העברייין נמוך וסטטוס הקרבן גבוה.¹⁰ בעברות האחרות – שימוש בסמים, סחר בסמים, שימוש ללא רשות, ונדלזים, מעילה וגנבה מהקיבוץ – לא ניתן להתייחס לסטטוס של הקרבן, ולכן מתוארים רק שני מצבים: (1) סטטוס העברייין נמוך;¹¹ (2) סטטוס העברייין גבוה.¹² תפועול המשתנים בארבע העברות הראשונות הניב 16 סיפורים ובשש העברות הנותרות – 12 סיפורים. בסך הכול, כאמור, מוצגים 28 סיפורים. החלק השני של השאלון מורכב משאלות פתוחות וסגורות, הבדקות מהו פוטנציאל האיום על הקיבוץ הגלום בעיני החבר בהתנהגות הפלילית, איזו מידה של אמן הוא רוכש למוסדות הקיבוציים בתחום זה וכיצד הוא מגדיר את הקיבוץ מבחינת תהליכי השינוי וההפרטה. החלק השלישי שואל לפרטיו האישיים של המשיב ולמאפייניו.

הליך

לאחר שנבחרו הקיבוצים, נתקבלה ממזכירי הקיבוצים רשימה שמית, שכללה את כל החברים בכל חמשת הקיבוצים. השאלונים חולקו לכל החברים בתאי הדואר שלהם, בלי יוצא מהכלל. לכל שאלון צורף דף הסבר על מטרת המחקר. החברים התבקשו למלא את השאלון בביתם באופן עצמאי ולהחזירו לתיבת דואר כפי שצוין בדף ההסבר. בכל קיבוץ התנדב אדם אחד לרכז את איסוף השאלונים. חשוב לציין כי שיעור החזרת השאלונים היה נמוך יחסית. בסך הכול חולקו 1,193 שאלונים, ורק 22.5 אחוזים מהם הוחזרו. יש להניח כי השאלון הארוך שדרש ריכוז והקדשת זמן

7 לדוגמה: "צעירה שעובדת במחסן הבגדים גנבה ג'ינסים מחברת הנוער וממתנדבים בשווי של 2500 ש"ח ומכרה אותם בחנות יד שנייה בעיר הסמוכה לקיבוץ. הצעירה אמרה כי הייתה זקוקה לכסף היות שהתקציב שהיא מקבלת נמוך ואינו מכסה את הוצאותיה". כאמור, המצבים המתוארים בסיפורים הם היפותטיים ואינם מתייחסים למקרים שהתרחשו בקיבוץ בפועל.

8 לדוגמה: "חברת קיבוץ ותיקה נכנסה לחדרי המגורים של חברת הנוער וגנבה מערכת סטראו ודיסקים רבים בשווי 3000 ש"ח. לאחר בירור, היא הודתה במעשה ואמרה כי רצתה לעזור לבנה שחי מחוץ לקיבוץ ונמצא במצוקה כלכלית קשה".

9 לדוגמה: "בנו של מנהל הייצור במפעל נכנס אל ביתו של מזכיר הקיבוץ וגנב ממנו 3000 ש"ח. הצעיר טען שהזדקק לכסף בחיפזות על מנת לממן הפלה לחברתו המתגוררת בקיבוץ".

10 לדוגמה: "בן משק שאומץ מינקותו על ידי זוג חברים גנב 5000 ש"ח מהגזבר. בן המשק טען כי הגזבר התחייב לתת לו 5000 ש"ח אך דחה זאת שוב ושוב במשך כמה חודשים".

11 לדוגמה: "שלושה נערים מחברת הנוער התגנבו בלילה למזכירות, פיזרו מסמכים ומרחו צואת פרות על הקירות".

12 לדוגמה: "במהלך מסיבה אזורית בחדר האוכל, שני בני משק שהשתחררו מהצבא ניפצו את שמשות ודלתות חדר הדואר, תלשו את לוחות המודעות והטילו את מימיהם בתוך תאי הדואר. הצעירים טענו כי היו שיכורים מאוד".

ממושך, הרתיע רבים מהחברים.¹³ עם זאת, שיעור ההחזרה הנמוך נמצא בהתאמה עם המגמה המדווחת בספרות לגבי שאלוני דיווח עצמי והחזרת שאלונים באמצעות הדואר.¹⁴

ממצאים

השערותנו העיקרית הייתה כי חברי קיבוצים שמרניים ייטו להעדיף טיפול בפשיעה ובסטייה בתוך המסגרות הקיבוציות, ואילו חברי קיבוצים ליברליים יעדיפו להעביר את הטיפול למסגרות רשמיות חיצוניות. ניתוח של אופן הטיפול הרצוי בסטייה ועבריינות התייחס לארבע צורות טיפול אפשריות: טיפול דיסקרטי במסגרת הקיבוץ, טיפול במסגרת האספה בקיבוץ, טיפול המשלב פנייה למשטרה עם תמיכה של הקיבוץ והעברת הטיפול באירוע מן הקיבוץ לידי המשטרה. הקשר בין סוג הקיבוץ לבין אופן הטיפול הרצוי בעברות השונות נבדק בשני שלבים: תחילה נבחן שיעור הבחירה באופני הטיפול השונים מתוך כלל אירועי הפשיעה שהוצגו בשאלון; לאחר מכן נבחן אופן הטיפול המועדף בכל אירוע בנפרד.

בשלב ראשון נמנו הפעמים שבהן בחרו הנבדקים בכל אחד מאופני הטיפול מתוך כלל 28 האירועים. לפיכך, כל נבדק קיבל ארבעה ציונים עבור ארבעת אופני הטיפול: טיפול דיסקרטי, טיפול במסגרת המזכירות והאספה, טיפול משולב וטיפול באמצעות פנייה למשטרה. הציונים נעו מ-0 ל-28 וביטאו את שיעור הבחירה של הנבדק בסוג הטיפול המסוים. למשל, ציון 0 בטיפול הדיסקרטי פירושו שהנבדק לא בחר בטיפול הדיסקרטי אף לא באחד מ-28 האירועים; ציון 28 פירושו שהנבדק בחר לטפל בכל 28 האירועים בדיסקרטיות באמצעות ועדת החברה והמזכירות. לאחר יצירת הציונים, נערכו מבחני שונות חד-כיווניים, במטרה לבדוק אם יש הבדלים מובהקים בין נבדקים משלושת סוגי הקיבוצים באשר לשיעורי הבחירה באופני הטיפול השונים. לוח 1 מציג את ממוצעי הציונים שחושבו עבור שלושת סוגי הקיבוצים: שמרניים, "תקוע" וליברליים.

13 ניתוחים שבדקו דפוסים של החזרת שאלונים הראו כי קיים קשר הפוך בין אורך השאלון לבין שיעורי החזרת השאלונים (Fink, 1995). כמו כן נמצא כי ככל שגיל הנבדקים גבוה יותר, כך יורד שיעור החזרת השאלונים (Kaldenberg et al., 1994). ניתן לשער כי שני הגורמים האלה – אורך השאלון וגיל הנבדקים – תרמו לשיעורי ההחזרה הנמוכים במחקר הנוכחי. יצוין כי כמחצית מהמשתתפים במחקר היו בני 55 ומעלה.

14 במחקרים שונים דווח על שיעור החזרה בן 12 אחוזים (Keenan, 1995), שיעור החזרה בן 17 אחוזים (Baba et al., 1991; Furst & Huffine, 1990) ושיעורי החזרה שנעים בין 25 ל-30 אחוזים (Hunt et al., 1990; Nelson et al., 1991).

לוח 1. שיעורי הבחירה בארבעת אופני הטיפול לפי חלוקה לסוג הקיבוץ, ממוצעים וסטיות תקן

סוג הקיבוץ									
מובהקות F	סה"כ (N=268)		ליברלי (n=73)		"תקוע" (n=86)		שמרן (n=109)		שיעור הבחירה באופן הטיפול
	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	
F=4.58*	6.45	10.46	6.45	11.33	6.55	11.51	6.15	9.04	טיפול דיסקרטי בוועדת חברה ובמוכירות
F=0.74	4.67	4.97	4.97	5.51	4.37	4.62	4.69	4.90	טיפול במוכירות הקיבוץ ובאספה
F=4.61*	5.80	7.97	5.3	6.45	5.20	7.86	6.33	9.07	שילוב בין פנייה למשטרה לתמיכה מהקיבוץ
F=1.17	4.48	4.60	4.65	4.70	3.81	4.01	4.84	4.99	העברת המקרה למשטרה

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

כפי שעולה מלוח 1, בין שלושת סוגי הקיבוצים נמצאו הבדלים מובהקים בשיעורי הבחירה בטיפול הדיסקרטי. נבדקים חברי הקיבוץ ה"תקוע" בחרו בטיפול הדיסקרטי 11.51 פעמים בממוצע, נבדקים חברי קיבוצים ליברליים בחרו בו 11.33 פעמים בממוצע, ונבדקים חברי קיבוצים שמרניים בחרו לטפל בדיסקרטיות ב-9.04 אירועים בממוצע. ניתוח שפה להשוואת זוגות נמצא, כי ההבדל הכללי בין שלוש הקבוצות נבע מהבדל מובהק בין חברי הקיבוץ ה"תקוע", שנטו יותר לבחור בטיפול הדיסקרטי, ובין חברי הקיבוצים השמרניים, שנטו פחות לבחור באופן טיפול זה. עוד מראה הלוח, כי נמצאו הבדלים מובהקים בין שלושת הקיבוצים בשיעורי הבחירה בטיפול המשלב פנייה למשטרה עם תמיכה מהקיבוץ. נבדקים חברי הקיבוצים השמרניים בחרו בטיפול המשולב 9.07 פעמים בממוצע, נבדקים חברי הקיבוץ ה"תקוע" בחרו בו 7.86 פעמים בממוצע, ונבדקים חברי הקיבוצים הליברליים בחרו בו ב-6.45 אירועים בממוצע. ניתוח שפה להשוואת זוגות נמצא, כי ההבדל הכללי בין שלוש הקבוצות נבע מהבדל מובהק בין חברי הקיבוצים השמרניים, שהעדיפו את הטיפול המשולב יותר מאחרים, ובין חברי הקיבוצים הליברליים, שנטו לבחור פחות בטיפול זה.

ניתן אם כן לציין כבר בשלב מוקדם זה של הניתוח, כי הממצאים אינם תומכים בהשערתנו. נבדקים חברי קיבוצים שמרניים נוטים לבחור בטיפול דיסקרטי בפשיעה, בתוך המסגרת הקיבוצית, פחות מחברייהם מהקיבוצים הליברליים. מאידך גיסא, הם נוטים יותר מן האחרונים לבחירה בטיפול המשלב פנייה למשטרה עם תמיכה נפשית וחברתית בתוך הקיבוץ.

טיפול בפשיעה לפי סוג עברה, סטטוס עבריין וסטטוס קרבן

בשלב שני, כאמור, נבחן סוג הטיפול המועדף בנפרד בכל אחד מ-28 אירועי הפשיעה שהוצגו בשאלון. תיאור האירועים כלל גם תפעול של סטטוס העבריין וסטטוס הקרבן. הקשר בין סוג הקיבוץ לבין אופן הטיפול הרצוי בעברות השונות נבדק באמצעות מבחני χ^2 . כפי שיפורט בהמשך, בשמונה מתוך 28 האירועים נמצא קשר מובהק בין אופן הטיפול הרצוי בעברה ובין סוג הקיבוץ: שלושה אירועים של התעללות מינית (לוח 2), שני אירועים של גנבה (לוח 3), אירוע של תקיפה אלימה (לוח 4), אירוע של אלימות במשפחה (לוח 5) ואירוע של גנבה מהקיבוץ (לוח 6).

התעללות מינית

לוח 2 מציג את תשובות הנבדקים מהקיבוצים השונים באשר לאופן הטיפול הרצוי בשלושה אירועים של התעללות מינית, כאשר סטטוס העבריין והקרבן נמוכים, כאשר סטטוס העבריין והקרבן גבוהים וכאשר סטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך.

לוח 2. התפלגות תשובות הנבדקים על אופן הטיפול הרצוי בשלוש עברות של התעללות מינית, לפי סטטוס עבריין, סטטוס קרבן ולפי קיבוצים (באחוזים)

סוג הטיפול	סטטוס עבריין וקרבן נמוכים			סטטוס עבריין וקרבן גבוהים			סטטוס עבריין גבוה וסטטוס קרבן נמוך		
	קיבוץ שמרן	קיבוץ "תקוע"	קיבוץ ליברלי	קיבוץ שמרן	קיבוץ "תקוע"	קיבוץ ליברלי	קיבוץ שמרן	קיבוץ "תקוע"	קיבוץ ליברלי
טיפול דיסקרטי בוועדת חברה ובמזכירות	38.5	38.4	45.2	39.4	41.9	38.4	48.6	67.4	64.4
טיפול במזכירות הקיבוץ ובאספה	14.7	15.1	26	13.8	15.1	23.3	2.8	10.5	12.3
שילוב בין פנייה למשטרה לתמיכה מהקיבוץ	43.1	41.9	19.2	43.1	37.2	23.3	45.9	19.8	16.4
העברת המקרה למשטרה	3.7	4.7	9.6	3.7	5.8	7.5	2.8	2.3	6.8
סך הכול	100	100	100	100	100	100	100	100	100
מובהקות χ^2	$\chi^2=15.28^*$			$\chi^2=15.64^*$			$\chi^2=29.16^{***}$		

$p < .001^{***}$; $p < .01^{**}$; $p < .05^*$

כפי שניתן לראות בלוח 2, בתגובה לאירוע שבו מתוארת התעללות מינית, כאשר סטטוס העבריין וסטטוס הקרבן נמוכים, נבדקים חברי הקיבוצים השמרניים והקיבוץ ה"תקוע" העדיפו פנייה למשטרה בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ. לעומת זאת, חברי הקיבוצים הליברליים העדיפו טיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות. נטייה דומה מסתמנת בתגובה לאירוע של התעללות מינית, כאשר גם העבריין וגם הקרבן בסטטוס נמוך: נבדקים חברי קיבוצים שמרניים העדיפו פנייה למשטרה בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ. לעומת זאת, חברי קיבוצים ליברליים וחברי הקיבוץ ה"תקוע" העדיפו טיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות. ואולם מגמה הפוכה נצפית כאשר סטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך. אף כי אחוז גבוה של נבדקים חברי קיבוצים שמרניים (45.9 אחוזים) בחרו בשילוב של פנייה למשטרה עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ, כמעט מחצית מחברי הקיבוצים השמרניים וכשני שלישים מחברי הקיבוצים ה"תקוע" והליברליים בחרו בטיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות, טיפול שאינו מערב את המשטרה או את שאר חברי הקיבוץ.

גנבה

בשני אירועים של גנבה נמצא קשר מובהק בין סוג הקיבוץ לבין סוג הטיפול המועדף. לוח 3 מציג את תשובות הנבדקים מהקיבוצים השונים באשר לאופן הטיפול הרצוי בעברות של גנבה כאשר סטטוס העבריין נמוך וסטטוס הקרבן גבוה וכאשר סטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך.

לוח 3. התפלגות תשובות הנבדקים על אופן הטיפול הרצוי בשתי עברות של גנבה, לפי סטטוס עבריין, סטטוס קרבן ולפי קיבוצים (באחוזים)

סוג הטיפול		סטטוס עבריין נמוך וסטטוס קרבן גבוה			סטטוס עבריין גבוה וסטטוס קרבן נמוך		
		קיבוץ שמרן	קיבוץ "תקוע"	קיבוץ ליברלי	קיבוץ שמרן	קיבוץ "תקוע"	קיבוץ ליברלי
טיפול דיסקרטי בוועדת חברה והמזכירות		16.5	43	24.7	18.3	37.2	47.9
טיפול במזכירות הקיבוץ ובאספה		25.7	10.5	28.8	17.4	16.3	17.8
שילוב בין פנייה למשטרה לתמיכה מהקיבוץ		33.9	32.6	28.8	43.1	33.7	19.2
העברת המקרה למשטרה		23.9	14	17.8	22.9	12.8	15.1
סך הכול		100	100	100	100	100	100
מובהקות χ^2		$\chi^2=23.07^*$			$\chi^2=22.44^*$		

$$p < .05^*; p < .01^{**}; p < .001^{***}$$

כפי שעולה מלוח 3, בתגובה לאירוע שבו מתוארת גנבה, כאשר סטטוס העבריין נמוך וסטטוס הקרבן גבוה, נבדקים חברי קיבוצים שמרניים העדיפו שילוב של פנייה למשטרה עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ. חברי הקיבוץ ה"תקוע" העדיפו טיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות, ללא מעורבות של שאר חברי הקיבוץ או המשטרה. לעומתם, אחוז זהה מקרב הנבדקים חברי הקיבוצים הליברליים (28.8 אחוזים) בחרו בטיפול במסגרת המזכירות והאספה מבלי לערב את המשטרה ובאפשרות המשלבת פנייה למשטרה עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ. כאשר מתואר מצב הפוך, שבו סטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך, נבדקים חברי הקיבוצים השמרניים המשיכו לצדד, במקרה של גנבה, בפנייה למשטרה בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ. לעומת זאת, נבדקים חברי הקיבוצים ה"תקוע" והליברליים העדיפו טיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות, ללא מעורבות של שאר חברי הקיבוץ או המשטרה.

תקיפה אלימה

באירוע אחד של תקיפה אלימה, נמצא קשר מובהק בין סוג הקיבוץ לבין סוג הטיפול המועדף. לוח 4 מציג את תשובות הנבדקים מהקיבוצים השונים באשר לאופן הטיפול הרצוי בעברה של תקיפה אלימה כאשר סטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך.

לוח 4. התפלגות תשובות הנבדקים על אופן הטיפול הרצוי בעברה של תקיפה אלימה, לפי סטטוס עבריין, סטטוס קרבן ולפי קיבוצים (באחוזים)

סטטוס עבריין גבוה וסטטוס קרבן נמוך			
סוג הטיפול	קיבוץ שמרן	קיבוץ "תקוע"	קיבוץ ליברלי
טיפול דיסקרטי בוועדת חברה והמזכירות	15.6	38.4	35.6
טיפול במזכירות הקיבוץ ובאספה	16.5	7	11
שילוב בין פנייה למשטרה לתמיכה מהקיבוץ	49.5	36	35.6
העברת המקרה למשטרה	18.3	18.6	17.8
סך הכול	100	100	100
מובהקות χ^2	$\chi^2=17.34^*$		

$$p < .05^* ; p < .01^{**} ; p < .001^{***}$$

כפי שעולה מלוח 4, בתגובה לאירוע שבו מתוארת תקיפה אלימה, כאשר סטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך, נבדקים חברי קיבוצים שמרניים נטו לבחור בפנייה למשטרה בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ. חברי הקיבוץ ה"תקוע" העדיפו טיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות. לעומתם, מקרב

הנבדקים חברי הקיבוצים הליברליים (35.6 אחוזים), אחוז הנבדקים שבחרו בטיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות היה זהה לאחוז הנבדקים שבחרו באפשרות של פנייה למשטרה בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ.

אלימות במשפחה

באירוע אחד של אלימות במשפחה נמצא קשר מובהק בין סוג הקיבוץ לבין סוג הטיפול המועדף. לוח 5 מציג את תשובות הנבדקים מהקיבוצים השונים באשר לאופן הטיפול הרצוי בעברה של אלימות במשפחה כאשר סטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך.

לוח 5. התפלגות תשובות הנבדקים על אופן הטיפול הרצוי בעברה של אלימות במשפחה, לפי סטטוס עבריין, סטטוס קרבן ולפי קיבוצים (באחוזים)

סטטוס עבריין גבוה וסטטוס קרבן נמוך			
סוג הטיפול	קיבוץ שמרן	קיבוץ "תקוע"	קיבוץ ליברלי
טיפול דיסקרטי בוועדת חברה והמזכירות	35.8	47.7	52.1
טיפול במזכירות הקיבוץ ובאספה	7.3	2.3	13.7
שילוב בין פנייה למשטרה לתמיכה מהקיבוץ	55	47.7	30.1
העברת המקרה למשטרה	1.8	2.3	4.1
סך הכול	100	100	100
מובהקות χ^2	$\chi^2=16.76^*$		

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

כפי שניתן לראות בלוח 5, בתגובה לאירוע שבו מתוארת אלימות במשפחה, כאשר סטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך, חברי הקיבוצים השמרניים העדיפו פנייה למשטרה בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ. לעומת זאת, חברי הקיבוצים הליברליים נטו יותר לבחור בטיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות, ללא מעורבות של שאר חברי הקיבוץ או המשטרה. אחוז זהה מקרב הנבדקים חברי הקיבוצים הליברליים (47.7 אחוזים) בחרו בטיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות ובאפשרות של פנייה למשטרה בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ.

גנבה מהקהילה

באירוע אחד של גנבה מהקיבוץ נמצא קשר מובהק בין סוג הקיבוץ לבין סוג הטיפול המועדף. לוח 6 מציג את תשובות הנבדקים מהקיבוצים השונים באשר לאופן הטיפול הרצוי בעברה של גנבה מהקיבוץ כאשר סטטוס העבריין גבוה.

לוח 6. התפלגות תשובות הנבדקים על אופן הטיפול הרצוי בעברה של גנבה מהקהילה, לפי סטטוס עבריין ולפי קיבוצים (באחוזים)

סטטוס עבריין גבוה			
סוג הטיפול	קיבוץ שמרן	קיבוץ "תקוע"	קיבוץ ליברלי
טיפול דיסקרטי בוועדת חברה והמזכירות	53.2	69.8	75.3
טיפול במזכירות הקיבוץ ובאספה	3.7	2.3	4.1
שילוב בין פנייה למשטרה לתמיכה מהקיבוץ	30.3	20.9	12.3
העברת המקרה למשטרה	12.8	7	8.2
סך הכול	100	100	100
מובהקות χ^2	$\chi^2=12.62^*$		

$p < .001^{***}$; $p < .01^{**}$; $p < .05^*$

כפי שעולה מלוח 6, בתגובה לאירוע שבו מתוארת עברה של גנבה מהקיבוץ, כאשר סטטוס העבריין גבוה ולא נמצא קרבן מזוהה, הנבדקים משלושת סוגי הקיבוצים העדיפו באופן ברור את הטיפול הדיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות: יותר ממחצית הנבדקים חברי הקיבוצים השמרניים, כ-70 אחוזים מהנבדקים חברי הקיבוץ ה"תקוע" ומעל שלוש רבעי הנבדקים חברי הקיבוצים הליברליים בחרו באפשרות הזו.

דיון

ניתן בשלב זה לסכם את הממצאים ולומר כי השערות המחקר לא אוששו. ההשערה הראשונה, שסברה כי בהשוואה לחברי קיבוצים ליברליים, חברי קיבוצים שמרניים יעדיפו לטפל בתופעת העבריינות במסגרת הקיבוץ ומוסדותיו לא אוששה. נמצא כי במרבית העברות – בששה מתוך שמונת האירועים המתוארים – נטו הנבדקים חברי הקיבוצים השמרניים להעדיף טיפול המשלב פנייה למשטרה עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ, ואילו הנבדקים חברי הקיבוצים הליברליים בחרו בטיפול דיסקרטי בתוך הקיבוץ. בשלושה מתוך ששת האירועים האלה, אחוז זהה של נבדקים חברי קיבוצים ליברליים בחרו בטיפול במסגרת הקיבוץ ובאפשרות של "טיפול משולב".

ההשערה השנייה, שחזתה כי כאשר סטטוס העבריין גבוה, הנבדקים חברי הקיבוצים השמרניים יעדיפו לטפל בתופעה במסגרת הקיבוץ יותר מאשר נבדקים חברי קיבוצים ליברליים, לא אוששה. נמצא כי בארבעה מתוך ששת האירועים שבהם סטטוס העבריין היה גבוה ושנמצאו מובהקים, נבדקים חברי הקיבוצים השמרניים העדיפו פנייה למשטרה בשילוב עם תמיכה נפשית וחברתית מהקיבוץ ובשני אירועים העדיפו טיפול דיסקרטי בוועדת החברה והמזכירות. לעומת זאת, נבדקים חברי

הקיבוצים הליברליים בחרו בארבעה מתוך ששת האירועים האלה באפשרות של טיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות. בשניים מתוך ששת האירועים הללו, אחוז הנבדקים חברי הקיבוצים הליברליים שבחרו בטיפול דיסקרטי היה זהה לאחוז הנבדקים שבחרו באפשרות של טיפול משולב. רק בעברה של התעללות מינית, כשסטטוס העבריין גבוה וסטטוס הקרבן נמוך, ובעברה של גנבה מהקיבוץ, כשסטטוס העבריין גבוה, נבדקים משני סוגי הקיבוצים העדיפו טיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות.

גם ההשערה השלישית – שלפיה כאשר סטטוס הקרבן גבוה, חברי קיבוצים ליברליים יעדיפו להפנות את הטיפול בעברה למסגרות אכיפה רשמיות חיצוניות – לא אוששה. נמצא כי בשני האירועים שנמצאו מובהקים ובהם הקרבן בסטטוס חברתי גבוה, העדיפו נבדקים חברי הקיבוצים השמרניים טיפול המשלב פנייה למשטרה עם תמיכה מהקיבוץ. נבדקים חברי קיבוצים ליברליים בחרו לטפל באירוע הראשון בדיסקרטיות במסגרת ועדת החברה והמזכירות. באירוע השני, אחוז הנבדקים חברי הקיבוצים הליברליים שבחרו באפשרות של טיפול במסגרת מזכירות הקיבוץ ובאספה היה זהה לאחוז הנבדקים שבחרו באפשרות של הפניית הטיפול לידי גורמים חיצוניים בשילוב עם תמיכה מהקיבוץ. בעברה של התעללות מינית, כשסטטוס העבריין והקרבן גבוהים, נבדקים חברי קיבוצים שמרניים שמרו על העדפתם את הטיפול המשולב ואילו נבדקים חברי קיבוצים ליברליים שמרו על נטייתם להעדיף את הטיפול הדיסקרטי. בעברה של גנבה, כשסטטוס הקרבן גבוה אבל סטטוס העבריין נמוך, נבדקים חברי קיבוצים שמרניים המשיכו לצדד בטיפול המשולב ואילו נבדקים חברי קיבוצים ליברליים בחרו בטיפול המשולב או באפשרות של טיפול במסגרת מזכירות הקיבוץ ובאספה. נראה אם כן כי חברים משני סוגי הקיבוצים אינם נוטים לשנות את ההתייחסותם בהתאם למעמדו החברתי של העבריין או הקרבן. עם זאת, יש להתייחס בזהירות למסקנות בנוגע לדרכי הטיפול המועדפות במקרים שבהם הקרבן הוא בעל סטאוס חברתי גבוה, כיוון שיכולת ההכללה שלהן מוגבלת. מסקנות אלה מבוססות על ניתוח של שני סיפורים בלבד, שבהם נמצא קשר מובהק בין אופן הטיפול הרצוי ובין סטטוס הקרבן.

הממצא החשוב ביותר במחקר הנוכחי הוא שחברי קיבוצים שמרניים העדיפו ברוב המקרים לטפל בתופעת העבריינות באמצעות פנייה למשטרה בשילוב תמיכה נפשית וחברתית בקיבוץ, ולא להשאיר את הטיפול בהתנהגות הפלילית למסגרות הפנים-קיבוציות. ממצא זה עומד בניגוד להשערת המחקר, שכן ניתן היה לצפות כי קיבוצים אלה, שהמבנה הארגוני שלהם כולל ועדות רבות המטפלות בעניינים חברתיים, יוכלו להציע קשת רחבה של דרכי טיפול חלופיות לטיפול השגרתי של המוסדות החיצוניים. את ההעדפה של הטיפול המשולב ניתן להסביר, לפחות באופן חלקי, בכך שאמנם 74 אחוזים מן הנבדקים חברי הקיבוצים השמרניים טענו כי לדעתם מוסדות הקיבוץ צריכים לעסוק בהתנהגות הפלילית המתגלה בקיבוץ, אולם רק 18.3 אחוזים האמינו כי מוסדות אלו אכן מצוידים בכלים המתאימים לצורך עיסוק בסטייה חברתית

מסוג זה. ייתכן כי בחירה בטיפול המשולב מאפשרת לגשר על הפער בין האמונה בתפקידו הערכי של הקיבוץ ובין ההכרה באזלת ידו להתמודד עם תופעת הפשיעה.

חשוב להדגיש כי הטיפול המועדף על ידי חברי קיבוצים שמרניים הוא טיפול המשלב פנייה למסגרת חוץ-קיבוצית עם תמיכה פנים-קיבוצית, ולא פנייה למוסדות חוץ-קיבוציים בלבד. דפוס זה ממשיך את המגמה שדווח עליה במחקרים קודמים, אך גם מצביע על שינוי כיוון. העדפת הטיפול המשולב נמצאת בהתאמה עם מחקרים המדגישים את הסתייגויותיהם של קיבוצים יציבים משימוש בדרכי טיפול חיצוניות בלבד (שהם, 1993), אבל הדגש כאן הוא על שילוב: טיפול בפשיעה לא רק "בפנים", אך גם לא לגמרי "בחוץ". הטיפול המשולב אינו מעניק העדפה למסגרות הפנים-קיבוציות, אלא מייצג נכונות מפורשת להעביר את הטיפול בסטייה לגורמים חיצוניים. מצד שני, כאמור, אין מדובר בפנייה למסגרות חיצוניות בלבד, אלא נכונות להוציא החוצה את הטיפול בסטייה בלי להסיר את האחריות של הקהילה. טיפול המשלב פנייה למשטרה עם תמיכה נפשית וחברתית בעברין ובקרבתן במסגרת הקיבוץ הוא מצב רצוי, שנתפס על ידי רבים כאפשרות האידאלית. יש לציין כי בפועל אין כל ביטוי לאפשרות הזו, וכמעט שלא ניתן למצוא בקיבוץ מערכות של תמיכה בעברין או בקרבתן. לכן ראוי להזכיר כי במחקר הנוכחי נבדקו עמדותיהם של החברים ולא התנהגותם בפועל. ייתכן כי תשובותיהם מבטאות את מה שלדעתם נכון היה לעשות במקרה היפותטי. הן אינן מלמדות בהכרח על האופן שבו נוהג הקיבוץ בפועל או ינהג בעתיד במקרים דומים.

העדפת הטיפול המשולב על ידי חברי קיבוצים השמרניים יכולה להיות מוסברת באמצעות תחושת הערבות ההדדית החזקה הקיימת בקרבם. 70 אחוזים מן הנבדקים חברי קיבוצים השמרניים ציינו כי הם מאמינים שניתן לסמוך על הקיבוץ בעת צרה.¹⁵ לעומת זאת, תחושת הערבות ההדדית אינה כה חזקה בקרב חברי קיבוצים הליברליים וה"תקוע". רק 23 אחוזים מן הנבדקים חברי קיבוץ ה"תקוע" מאמינים כי ניתן לסמוך על הקיבוץ בעת צרה, ורק 33 אחוזים מן הנבדקים חברי קיבוצים הליברליים הפועלים על פי מודל "רשת הביטחון" מאמינים כי יזכו לתמיכה כלכלית וחברתית אם יהיו זקוקים לה.

בשונה ממה שנאמר עד כה לגבי חברי קיבוצים שמרניים ובניגוד להשערת המחקר, נמצא כי חברי קיבוצים הליברליים העדיפו בעקיבות כמעט בכל העברות טיפול דיסקרטי במסגרת ועדת החברה והמזכירות, ללא מעורבות יתר חברי הקיבוץ או המשטרה. הם שמרו על נטייתם להעדיף את הטיפול הדיסקרטי הן כשסטטוס העברין גבוה והן כשסטטוס הקרבתן גבוה. ניתן היה לצפות כי קהילה אשר פירקה את רוב מוסדותיה החברתיים והשקיעה את רוב משאביה במוסדות שהם כלכליים במובהק, תכיר בחוסר יכולתה להתמודד עם התנהגות סוטה ותפנה את הטיפול

15 בעבר הייתה נהוגה ערבות כספית הדדית בין הקיבוצים באמצעות "קרן השומר הצעיר" ו"קרן התק"ם", כך שלחבר קיבוץ הייתה "רשת ביטחון" תנועתית. במסגרת ההסדרים הכספיים עם המדינה והבנקים, נדרשו הקיבוצים ב-1989 לבטל ערבות זו.

בתופעת העבריינות למסגרת חיצונית מתאימה, כמו: המשטרה, שירות המבחן, בתי משפט וכדומה. השערה זו נשמעת סבירה לנוכח העובדה ש-58 אחוזים מחברי הקיבוצים הליברליים אכן סבורים כי מוסדות הקיבוץ צריכים לעסוק בהתנהגות פלילית, אך רק 11.8 אחוזים מהם סבורים שהקיבוץ מצויד בכלים המתאימים להתמודדות עם סטייה חברתית. לאור דברים אלה, עולה ביתר שאת השאלה, מדוע ביטאו החברים בקיבוצים ליברליים העדפה לטיפול בעבריינות בתוך המסגרת הקיבוצית.

באופן כללי, אי-שוויון פוגע בחוסנה החברתי של הקהילה הקיבוצית. הנכונות לבצע פעולות התורמות לחברה יורדת ככל שהפערים הכלכליים בין חברי הקיבוץ נתפסים כגדולים יותר. בקיבוצים השמרניים, שלא עברו תהליכי שינוי, מתקיים מאבק על דמותו וזהותו של הקיבוץ ומתנהלים ויכוחים על שורשיו של המשבר שפקד את הקיבוץ ועל אופי השינוי הנדרש. בקיבוצים השמרניים, "שוויון" הוא העיקרון השליט, ולכן הפערים החברתיים מנכרים את החברים, פוגעים במחויבותם לקיבוץ וגורמים להם לסגת מפעילות משתפת. המצב שונה בקיבוצים הליברליים, שעברו את גל השינויים הנוכחי ויצרו תמורות משמעותיות במבנה הקיבוץ ובמערכת החברתית. בקיבוצים הללו התרחש תהליך של התרבות, וכתוצאה ממנו התרכזו כוח רב בידיו קבוצה מצומצמת של מומחים ובעלי תפקידים מרכזיים.

חוקרים של השינויים המתרחשים בתנועה הקיבוצית טוענים כי חברים מן המעמד הגבוה ביותר נוטים יותר מבני קבוצות אחרות לתמוך ברוב השינויים, ובעיקר בשיטת התגמול הכספי הדיפרנציאלי (בן-רפאל וגייסט, 1993). הם מצביעים על בני הרובד הגבוה בקיבוץ כסוכני השינוי העיקריים (פוין, 2007). ניתן להניח כי בקיבוצים הליברליים התפתחה מידה רבה של תמיכה במהלכי השינוי וקיימת הכרה בלגיטימיות של המבנה הריבוני הלא שוויוני. ההסתמכות על טיפול דיסקרטי בעבריינות במסגרת ועדת החברה והמזכירות, המזוהות עם האינטרסים של המנהלים ובעלי התפקידים הבכירים – כאשר הן הסטטוס של העברייין והן הסטטוס של הקרבן הם גבוהים – יכולה להצביע על נכונות לפעול במשותף לא מתוך מחויבות לרעיון הקיבוצי, אלא מתוך שיקולים כלכליים של כדאיות ושותפות אינטרסים. פוין מצא במחקרו כי בשני הקצוות – גם בקיבוץ השיתופי "המסורתי" וגם בקיבוץ הדיפרנציאלי עם "רשת ביטחון" – מתקיימת מידה רבה של התאמה בין האינטרסים של החברים לקיבוצם. פוין סבור כי חברים בקיבוצים הדיפרנציאליים מבטאים תפיסה שונה של זהות אינטרסים בינם ובין הקיבוץ, וכי שיתוף הפעולה – כאשר הוא קיים – מבוסס על שיקולי רווח והפסד ותלוי ביתרונות הנובעים ממנו (פוין, 2007).

העדפת הטיפול הדיסקרטי בקיבוצים הליברליים אינה מבטאת רק ניסיון "לגונן על הדרך", אלא גם ניסיון "לגונן על הדימוי" ולמנוע שחיקה של התפיסה כי החברה הקיבוצית נעלה, מוסרית יותר ומחוסנת בפני עבריינות. בעקבות השינויים, הקיבוצים הליברליים מנסים להחיות את הדימוי של הקיבוץ כמקום שטוב יותר לחיות בו. הם מנסים לשווק את הקיבוץ לא כתפיסת עולם או כחלופה לחברה

הרחבה, אלא כדרך מתחרה להשגת חלק מאותם יתרונות המקובלים בחברה החוץ-קיבוצית. בפרסומיהם המיועדים לקליטת חברים חדשים, מוצעת מסגרת המספקת חלופה נוחה לאורח החיים העירוני התחרותי ומודגשים מרכיבים של ביטחון חברתי ואיכות חיים (פוין, 2007); למשל, ההסדרים השונים שבאמצעותם מציעים קיבוצים "שכונה קהילתית על גדר הקיבוץ", הם ניסיון להציע לישראלי מן המעמד הבינוני את איכות החיים המתלווה למגורים בסמוך לקיבוץ מבלי לוותר על הפרטיות: ליהנות מהיתרונות ומהשירותים שהקיבוץ מעניק מבלי לשאת במחויבות האידאולוגית של החיים הקולקטיביים. התנהגות פלילית ניצבת בסתירה לדימוי זה של הקיבוץ כמקום ירוק ואידאלי, שקיבוצים ליברליים שואפים לקדם. מכאן נטייתם להצניע את העיסוק בבעיית הפשיעה, להפחית מחומרתה ולהעדיף "לסגור עניינים" בלי לערב גורמים מיותרים. הסבר זה עולה בקנה אחד עם תשובותיהם של הנבדקים הליברלים. ראשית, הם ייחסו לעברות חומרה פחותה מאשר נבדקים חברי קיבוצים שמרניים. שנית, 54 אחוזים מהם ציינו כי הם סבורים שמוסדותיהם מגיבים בצורה נכונה על התנהגות סוטה, חרף העובדה שלדעתם אין למוסדות הקיבוץ כלים מתאימים להתמודד עם עבריינות.

שהם (1993) מצאה כי רוב חברי הקיבוצים היציבים מסתייגים משימוש בדרכי טיפול חיצוניות בלבד. עם זאת, בקרב קיבוצים הנתונים במשבר התפתח חוסר אמון ביכולתו של הקיבוץ לטפל בהתנהגות פלילית. שהם טוענת כי חוסר האמון ביכולתו של הקיבוץ לטפל במעשים פליליים בלוויית התחושה הרווחת, כי התנהגות פלילית הולכת ונעשית בעיה חברתית ולא אירוע יוצא דופן, שינו בקיבוץ המשברי את ההתייחסות למוסדותיה של מערכת אכיפת החוק. מוסדות אלה החלו לעבור בקיבוץ המשברי תהליך של רה-לגיטימציה, המשולב במגמה רחבה יותר של מעבר מחברה הבונה את עצמה סביב השוני בינה לבין החברה החיצונית לחברה המתמקדת בחיפוש אחר המשותף בינה לבין החברה החיצונית. התגובה החברתית לסטייה בקיבוץ המשברי לא עוד נמדדת לפי התאמתה למערכת הערכים הקיבוצית, אלא נבחנת לפי מידת יעילותה לצורך הרתעה ומניעה (שהם, 2006). נראה כי הלכי רוח אלה התפשטו, והם מקיפים שכבות רחבות יותר בחברה הקיבוצית.

התמיכה בתהליכי השינוי והשפעתם של תהליכים אלו על מהות הקיבוץ התרחבו (דה מלאך, 1995; פוין, 1998, 2000). אף על פי שקיבוצים אשר מצבם הכלכלי קשה יותר נוטים יותר לאמץ שינויים (גץ, 1991), מעגלי השינוי התפשטו וחדרו גם לקיבוצים שאינם סובלים מקשיים חברתיים וכלכליים. קיבוצים שהובילו את תהליך ההפרטה הוכיחו כי אפשר להכניס שינויים לקיבוץ וערערו בכך את התמיכה המובנת מאליה בדפוסים הארגוניים שהיו קיימים בעבר גם בקיבוצים החזקים. התרחבותם של תהליכי השינוי והלגיטימציה המוענקת להם גם בקיבוצים יציבים יכולות להסביר מדוע קיבוצים שמרניים פתוחים יותר לשינויים ואינם נרתעים לשלב פנייה למוסדות חיצוניים כדי לטפל בתופעות של פשיעה בקיבוץ. ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על התרחבותן של מגמות אלה.

מקורות

- אברהמי, א' (1994). חגיגת האני המופרט. **מפנה**, ו, 34–36.
- בן דוד, י' (1973). שינוי והמשכיות בקיבוץ, מחקר ותיאוריה. **הקיבוץ**, א, 9–40.
- בן-רפאל, א' (1996). **מהפכה לא טוטאלית**. רמת אפעל: יד-טבנקין.
- בן-רפאל, א' וגייסט, ע' (1993). **תפיסות של שינוי בקיבוץ**. הקיבוץ במפנה המאה, מחברת מחקר ח. רמת אפעל: יד טבנקין.
- גץ, ש' (1991). **תפוצתם של השינויים בקיבוץ**. חיפה: אוניברסיטת חיפה, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.
- דה מלאך, ד' (1995). **השינוי הארגוני הפורמאלי בקיבוץ: השפעתן של נורמות מובנות מאליהן**. רמת אפעל: יד-טבנקין.
- וובר, א' (1992). **להתחדש: הקיבוץ מול עתידו**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- טלמון-גרבר, י' (1970). **היחיד והחברה בקיבוץ**. ירושלים: מאגנס.
- לויטן, א' ורוזנר, מ' (2002). אמונה בערכים ושינוי ערכים אצל חברי קיבוץ. **מפנה**, 37, 33–28.
- נתן, מ' וברנדס, ע' (1991). על משמעותה של עבריינות זעירה. **איגרת לחינוך**, 89, 29–31.
- נתן, מ' וברנדס, ע' (1994). **צריכת סמים של גילאי 18–30 בקיבוצים בשנים 1992–93: דו"ח מחקר מסכם**. ירושלים: מרכז המידע של הרשות למלחמה בסמים.
- סביר, א' (1989). עבריינות נוער בקיבוצים באזור הצפון. בתוך י' ווזנר, מ' גולן ומ' חובב (עורכים), **שירותי תקון והעבודה סוציאלית** (עמ' 177–189). תל אביב: פפירוס.
- פוין, א' (1995). **חקר השינויים בקיבוץ: הערות עיוניות**. חיפה: אוניברסיטת חיפה, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.
- פוין, א' (1998). השינויים בקיבוץ: איך הם נראים לאחר למעשה? **מפנה**, 22, 29–32.
- פוין, א' (2000). "המשנים" – איזה קיבוץ הם רוצים? **מפנה**, 29, 47–51.
- פוין, א' (2007). **חוסן הקהילה: הון חברתי בקיבוץ**. רמת אפעל: יד טבנקין.
- צור, א' (1999). להתגבר על המשבר ולהישאר קיבוץ. **מפנה**, 27, 37–39.
- קרסל, ג' (1983). **לכל אחד לפי צרכיו: ריבוד מול שוויון בקיבוץ**. תל אביב: ציריקובר.
- רוזליו, ד' (1993). **השינויים בקיבוץ וחקר הקיבוץ: היבט תיאורטי**. הקיבוץ במפנה המאה, מחברת מחקר ט. רמת אפעל: יד טבנקין.
- רוזנר, מ', פלגי, מ' וגולדמברג, ח' (2002). **שיטות של תקציב דיפרנציאלי בקיבוצים ומאפייניהן**. חיפה: אוניברסיטת חיפה, המכון לחקר הקיבוץ והרעיון השיתופי.
- שהם, א' (1993). **תגובה חברתית להתנהגות פלילית בקיבוץ בעתות משבר**. הקיבוץ במפנה המאה, מחברת מחקר ז. רמת אפעל: יד טבנקין.
- שהם, א' (1998). תגובת העיתונות לאונס בשומרת: היערכות שלילית מול פאניקה מוסרית. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, 10–11, 208–223.
- שהם, א' (2006). **"החצר הסגורה": סטייה ופיקוח חברתי בקיבוץ**. רמת אפעל: יד טבנקין.
- ומהכללה האקדמית אשקלון.
- שפר, י' (1977). **מבוא לסוציולוגיה של הקיבוץ**. תל אביב: המדרשה החקלאית ע"ש רופין.

- תימור, א' ושהם, א' (2003). סורגים, ציונות וכובע טמבל: שיקום אסירים משוחררים בקיבוצים. בתוך מ' חובב, ל' סבה ומ' אמיר (עורכים), **מגמות בקרימינולוגיה: תיאוריה מדיניות ויישום** (עמ' 327–380). ירושלים: האוניברסיטה העברית, המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי והמכון לקרימינולוגיה.
- Baba, Y., Holyer, J. S., & Austin, D. M. (1991). Social context of neighborhood safety, *Free Inquiry in Creative Sociology*, 19(1), 45–50.
- Cohen, B., & Zeira, R. (1999). Social control, delinquency and victimization among kibbutz adolescents. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 43(4), 503–513.
- Fink, A. (1995). *The survey handbook*. London: Sage.
- Fischer, M. (1991). *Reform through community: Resocializing offenders in the kibbutz*. New York: Greenwood.
- Furst, J., & Huffine, C. L. (1991). Assessing vulnerability to suicide. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 21(4), 329–344.
- Hunt, S. D., Kiecker, P. L., & Chonko, L. B. (1990). Social responsibility and personal success: A research note. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 18(3), 239–244.
- Javetz, R., & Shual, J. (1990). Vulnerability to drugs among Israeli adolescents. In A. Antonovsky (Ed.), *The sociology of health and health care in Israel* (pp. 75–97). New Burnswick: Transaction Pub.
- Kaffman, M. (1993). Kibbutz youth: Recent past and present. *Journal of Youth and Adolescence*, 22(6), 573–604.
- Kaldenberg, D. O., Koenig, H. F., & Becker, B. W. (1994). Mail survey response rate patterns in a population of the elderly: Does response deteriorate with age? *The Public Opinion Quarterly*, 58(1), 68–76.
- Keenan, J. P. (1995). Whistleblowing and the first-level manager: Determinants of feeling obliged to blow the whistle. *Journal of Social Behavior and Personality*, 10(3), 571–584.
- Lev-Wiesel, R., & Anson, J. (2002). Exposure to domestic violence among members of a community in transition: A comparative study of two Israeli kibbutzim. *Journal of Social Work Research and Evaluation*, 3(1), 75–87.
- Nelson, D. L., Quick, J. C., Hitt, M. A., & Moesel, D. (1990). Politics, lack of career progress, and work/home conflict: Stress and strain for working women. *Sex Roles*, 23(3–4), 169–185.
- Weiss, S. (1988). Alcohol and drunkenness: An innovative curriculum for the kibbutz movement in Israel — A model for adapting general prevention programs to special populations. *Journal of Drug Education*, 18(4), 267–274.